

שעור טז: לחם

ברכות: לה ע"א – מא ע"ב

הלחם הוא מזון העיקרי של האדם. יש לכך ביטוי בתחומים שונים בהלכה וגם בהלכות ברכות, הן בייחודו בברכה הראשונה: ברכת המוציא, והן בחיוב ברכת המזון בסעודה שיש בה פת. השעור יעסוק בהגדרת הלחם בהלכה ובמשתמע ממנה להבנת איכותו של הלחם ומשמעותה הרעיונית, התרבותית והרוחנית.

עיקרי השעור

- א. **מצות התלויות בלחם:** ברכת המוציא נתייחדה ל"פת". אך הגדרתה של פת אינה ייחודית לדיני הברכות. כמה וכמה מצוות שבתורה מתקיימות בלחם, כגון מצות חלה ומצות חמץ ומצה. הגדרתו של הלחם עולה מתוך מכלול המצוות, יש פרטים שהם שווים בכל התורה, ויש מאפיינים ייחודיים למצוות מסוימות. כך גם לענין ברכת הפת, הגדרתה כלחם נגזרת גם מדיני חלה ומצה, אך ישנם גם מאפיינים הייחודיים לדיני ברכות.
- ב. **חמשת מיני דגן:** היסוד הראשוני בהגדרת הלחם הוא היותו עשוי מחמשת מיני דגן. זיהויים של חמשת המינים הללו, והסיבה בגללה דווקא הם מגדירים לחם, מורכב מכמה גורמים. דרשת הכתוב בפרשת חלה, העובדה הריאלית שרק המינים האלה מחמיצים, דרשת הכתוב בספר ישעיהו המתאר את דרך אפית הלחם, והזיקה של חטה ושעורה לשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. כל הנתונים הללו יחד מעצבים את ייחודם של המינים הללו ומהווים מרכיב בייחודה של הפת משאר מיני המאכלים.
- ג. **מיני מזונות:** לא כל מאכל הנעשה מחמשת מיני דגן נחשב לפת. קיימת ברכה נוספת, שלא נזכרה כלל במשנה, ומשמשת למיני דגן שנתעלו מעל ברכת "פרי האדמה", ולכלל פת לא הגיעו. אפשר לראות את ברכת מיני מזונות כברכה משלימה לגפן והמוציא, כברכה שנועדה למאכלים שהשביחו עד כדי כך שהם ראויים לברכה לעצמם, ואפשר לראותה כתת-ברכה של "המוציא", שנועדה לפת שחסר לה בשלמות הגדרתה ולכן אינה ראויה לברכת "המוציא לחם".
- ד. **תבשילי מיני דגן:** מי שסובר שמברכים על האורז בורא מיני מזונות, סבור שהגדרתה של ברכה זו היא על י היותו של התבשיל או המאכל "מזין" – כלשונה של הברכה. מי שסובר שברכת האורז היא שהכל, ומיני מזונות מברכים על חמשת מיני דגן, סבור שברכת "מיני מזונות" היא ענף של ברכת המוציא, והנוסח "מיני מזונות" מקבילה ל"מיני דגן" – במובן זה שאלו הם המינים שמהם מכינים את עיקר מזונו של האדם, הוא הלחם.
- ה. **פת ותבשיל:** בנוסף למאפיין הבסיסי של הפת, שהיא עשויה מחמשת מיני דגן, יש השפעה גם לאופן העיבוד של חומרי הגלם הללו. יש הבחנה בין "פת" לבין "תבשיל". מה שמבחין ביניהם, לפי סוגית עירובי תבשילין, הוא שהפת נועדה להאכל בפני עצמה והיא מאכל פשוט יומיומי ובסיסי, ואילו התבשיל נועד "ללפת את הפת", אינו יכול לשאת משא סעודה משביעה על שכמו, ואינו מאכל בסיסי ויומיומי, אלא יש בו חגיגות מסוימת.
- ו. **דרך אפית הפת:** ההבחנה בין פת ותבשיל אינה מתמצה רק בדרך השימוש בהם, אלא נובעת גם מאופן התקנתם. נראה, שההבחנה הבסיסית בין פת לבין תבשיל נעשית על פי פשטות ההכנה. הפת היא תערובת בסיסית של קמח לא מעובד עם מים, המונחים ישירות על גבי מקור חום ונאפים שם. תבשיל, מורכב יותר מבחינת חומרי הגלם שלו, ומבחינת אופן ההכנה שלו הוא "מעשה קדירה" ולא תוצר של אפיה בתנור.
- ז. **תואר הפת:** הגדרת פת אינה מבוססת רק על חמרי הגלם ואופן ההכנה, אלא גם על הצורה החיצונית. לפת יש "תוריתא דנהמא" – "תואר הפת". אם לא הוכנה הפת בתואר כזה, או אם התקיימה אך אבדה על ידי פירור

או בישול של הפת, אובדת עמה גם הזכות לברכת המוציא. השמירה על "תואר הפת" מדמה את הפת ליצירת אמנות פלסטית.

ח. [קביעת סעודה](#): מלבד כל הגורמים שמעצבים את הפת עצמה, קיים מרכיב נוסף שתלוי באדם האוכל, והוא "קביעות סעודה". מסקנת ההלכה היא שפת גמורה מחמשת מיני דגן מחייבת בברכת המוציא גם אם לא קבע סעודתו עליה, כי היא עצמה מהווה גורם של קביעות סעודה, אבל "פת הבאה בכיסנין", דהיינו מאכלים שברכתם מזונית, יכולים להפוך, בסיוע "קביעות סעודה" לבעלי חשיבות של פת. אם מפני שהגדרתם כפת טבועה בהם מראש, או מפני שקביעות הסעודה היא מרכיב בעל חשיבות ביצירת מהות של לחם למיני מזונות.

א. מצוות התלויות בלחם

המשנה בתחילת פרק "כיצד מברכין", קובעת שעל פירות הארץ מברכים "בורא פרי האדמה" חוץ מן הפת, שעליה מברכים "המוציא לחם מן הארץ". אין במשנה הגדרה מהי פת. יש מצוות בתורה המחייבות הגדרת לחם, והן קודמות במהותן לברכת "המוציא" שהיא חובה מדברי חכמים. לכן, כדי להגדיר את מהותה של הפת, הלחם, יש לפנות ולבחון תחילה את הגדרתה בהלכות אלה, ובעקבות זאת לברר מה מידת ההתאמה בין ההגדרות בתחומי ההלכה השונים.

ראשית ההגדרה של לחם נעשית באמצעות החומרים ממנו הוא עשוי. ועיקרם – חמשת מיני דגן. המשנה הפותחת את מסכת חלה מפרטת מהם חמשת מיני דגן, ומה הייחוד שלהם בתחומים שונים בהלכה. רק חמשה מינים אלו מוגדרים כ"דגן", על כל המשתמע מכך. רשימת חמשת המינים הללו מופיעה גם במשנה במסכת פסחים כדברים שיוצאים בהם ידי חובה במצות מצה בפסח.¹ וממילא – רק בהם עוברים על איסור חמץ. גם במסכת מנחות מובאת משנה מקבילה בפרק העוסק במצות העומר ובאיסור חדש.² בהלכות נדרים, נחלקו רבי מאיר וחכמים בהגדרת המשמעות הלשונית של "דגן". רבי מאיר סבר ש"דגן" מתייחס גם לקטניות, ואילו "תבואה" מתייחסת רק לחמשת המינים.³ אך נראה שהמחלוקת מצטמצמת רק למונח הלשוני המשפיע על כוונת הנודר, אך אין מחלוקת ש"פת" לכל עניני ההלכה גם לדעת רבי מאיר היא רק מחמשת המינים.

היות הפת עשויה מחמשת מיני דגן הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק. לנושאים שונים בהלכה יש הגדרות נוספות, שאינן זהות זו לזו. יש הבדל בין דין חלה לבין דין חמץ בפסח, שכן לענין חמץ בפסח אין משמעות לשאלת צורת האפיה, ולכן גם סופגנין ואיסקריטין הם חמץ גמור. מאידך גיסא, כדי לצאת ידי חובת מצה נחוץ שהמאפה לא יכלול חומרים אחרים המעשירים את העיסה, כיון שזו תהיה "מצה עשירה" שאי אפשר לקיים בה "לחם עוני".

לא כל דבר מאכל העשוי מחמשת המינים נחשב ללחם. בהמשך המשניות במסכת חלה, מבואר ש"סופגנין ודובשנין ואסקריטין וחלת המשרת", פטורין מן החלה.⁴ במאפים מסוג "מעיסה" ו"חליטה" נחלקו בית שמאי ובית הלל אם חייבים בחלה.⁵ והוי אומר, שאופן האפיה של הדגן קובע אם יוגדר כללם אם לאו. המשנה גם קובעת שדגן המעורב במין אחר יוגדר כפת החייבת בחלה רק אם נשאר בו טעם דגן. נראה שאין זו הלכה רגילה של נותן טעם בתערובת, אלא מעמד מיוחד של "טעם דגן", הקובע את מידת היות המאפה נחשב כ"מין דגן" וכללם.⁶ לברכת "המוציא" נחוצה גם צורת פת, וגם הקשר של סעודה. חילוקים אלו יתבארו בהמשך, בשלב הראשון יש לברר מה המקור

חמשה דברים חייבים בחלה: החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה. ואסורין בחדש מלפני הפסח ומלקצור מלפני העומר ואם השרישו קודם לעומר העומר מתירן ואם לאו אסורין עד שיבא העומר הבא: האוכל מהם כזית מצה בפסח יצא ידי חובתו, כזית חמץ חייב בהכרת, נתערב אחד מהם בכל המינים הרי זה עובר בפסח. הנודר מן הפת ומן התבואה אסור בהם דברי רבי מאיר וחכמים אומרים הנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן. וחייבין בחלה ובמעשרות: משנה חלה א א-ב

חמשה דברים חייבין בחלה כו' כתיב: "והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה" יטל יהו כל הדברים חייבין בחלה תלמוד לומר "מלחם" ולא כל לחם. אם מלחם ולא כל לחם אין לי אלא חטים ושעורים בלבד, כוסמין שיבולת שועל ושיפון מניין? תלמוד לומר "ראשית עריסותיכם" ריבה. ירושלמי חלה א א, נו ב

¹ פסחים ב משנה ה', ובפרק ג' משנה א באמר שרק על "מין דגן" עוברים בפסח, וכן בתערוכותיהם.

² מנחות י משנה ג

³ נדרים ז משנה ב'

⁴ חלה א משנה ד

⁵ חלה א משנה ו

⁶ חלה ג משנה ז.

לכך שדווקא חמשה המינים הללו מוגדרים כ"דגן" לכל ההקשרים של לחם.⁷

ב. חמשת מיני דגן

בסוגית הירושלמי בראש מסכת חלה מוצעים שלשה נתיבים ללימוד חמשת מיני דגן. האחד מדרשת הכתוב בתורה במצות חלה: "מלחם" ולא "כל לחם" הוא מיעוט - המצמצם רק לחטה ושעורה, שהם המינים העיקריים שמהם מייצרים את הלחם, ו"ראשית עריסותיכם" שהוא ריבוי המוסיף את שלשת המינים האחרים. אולם אין הסבר בגמרא ובמדרש ההלכה מדוע דווקא אלו נתרבו. משום כך, נזקקת הגמרא לנתיב השני.

הנתיב השני הוא ללימוד מדין חמץ ומצה בפסח, שרק מה שמחמץ נקרא פת.⁸

הנתיב הזה נתון לבחינה ריאלית, "בדקו ומצאו!" בירושלמי

ורביה הכל? ר' יוסי בשם ר' שמעון תני רבי ישמעאל כן רבי יונה רבי זעירא רבי שמעון בן לקיש בשם רבי ישמעאל אמר רבי מנא: אזלית לקיסרין ושמעית רבי אחווה ורבי זעירא ואבא הוה אמר ליה בשם רבי ישמעאל אומר נאמר "לחם" בפסח ונאמר "לחם" בחלה מה לחם שנאמר בפסח דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ, אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי מצה וחמץ, ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד. ושאר כל הדברים אינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון... ירושלמי חלה א, א, נז ב

מובאת מחלוקת תנאים בשאלה המעשית מה מחמץ ומה לא, כגון "קרמית" שיש אומרים שמחמיצה ויש חולקים. רבי יוחנן בן נורי סבור שאורז מין דגן הוא, וחייבים על חימוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובת מצה בפסח.⁹ התנאים החולקים עליו סבורים שאורז ודוחן אינם באים לידי חימוץ אלא לידי "סרחון".¹⁰ אמוראי בבל הכריעו להלכה שאין מי שחושש לדעת רבי יוחנן בן נורי ואפשר לאכול אורז ודוחן בפסח לכתחילה.¹¹

הני - אין, אורז ודוחן - לא. מנהני מילי? אמר רבי שמעון בן לקיש, וכן תנא דבי רבי ישמעאל, וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: אמר קרא: "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות" דברים הבאים לידי חימוץ - אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון. מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי, דאמר: אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת. דתניא: רבי יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן, מפני שקרוב להחמץ.... פסחים לה ע"א

...רבי שמואל בר נחמן שמע כולהו מן אהן קרייא: "ושם חית' שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו", ושם חטיה אלו החטים, שורה זו שיבולת שועל, ולמה נקרא שמה שורה? שהיא עשויה כשורה, שעורה אלו השעורים, נסמן זה השיפון, וכוסמת זה הכוסמין, גבולתו לחם - עד כאן גבולו של לחם. ולמידין מן הקבלה? אמר רבי סימון: מן מה דכתיב 'ויסרו למשפט אלהיו יורינו' כמי שהוא דבר תורה ירושלמי חלה א, א, נז ב

הנתיב השלישי מציע לימוד מדרשת הכתוב בישיעהו. הפסוקים בישיעהו עוסקים במלאכות החקלאיות הקשורות להכנת הלחם. מבין חמשת המינים, חטה, שעורה וכוסמת נזכרים במפורש, ואת "שורה" ו"נסמן" דורש ר' שמואל בר נחמן כשבולת שועל ושיפון.¹² לעומת זאת, "קצח" ו"כמון" המופיעים בפסוקים, אינם מתפרשים כחלק מן התבואה, אלא כצמחים המנוגדים לתבואה. התיאור של הנביא ישעיהו משלב משל - עבודת החקלאי, בנמשל - האופן שבו הקב"ה מייסר את עמו על מנת להורתו מוסר ולתקן דרכיו.

המשל החקלאי, הוא התיאור המפורט ביותר הקיים

⁷ לכל ענייני חמשת מיני דגן יש לעיין בחיבורו המקיף של פרופ' זהר עמר: "חמשת מיני דגן: מסורות הזיהוי, היבטים היסטוריים, הלכתיים ורעיוניים וענייני המקדש" (הוצאת הר ברכה תשע"א).

⁸ זה הוא הלימוד המופיע גם בבבלי, מנחות ע' ע"ב. ומקורו במכילתא פרשת בא, מסכתא דפסחא. עי' בשו"ת משפטי עוזיאל א' אורח חיים סימן יז-יח, המברר שאכן יכולת החימוץ היא המודד המובהק לעניין חמץ ומצה והחשבות כפת. מפאת מגבלות המקום והסדר, לא נעסק כאן במשמעות הרחבה של יכולת ההחמצה וחשיבותה לענייני מצות חמץ ומצה, וענייני פסח ומנחות בהלכה ובאגדה. א"ה נרחיב בכך בשעורנו למסכת פסחים.

⁹ ברכות לו א

¹⁰ פסחים לח א

¹¹ פסחים קיד ב. אף על פי כן, יש הסבורים שאיסור הקטניות בפסח - הנהוג אצל האשכנזים, מקורו בחשש לדעת רבי יוחנן בן נורי. עי' שו"ת מכתם לדוד (פארדו), אורח חיים סימן כ'. שו"ת בית מרדכי חלק א' סימן כט, ומאמרו של ר"מ תא-שמע "איסור קטניות בפסח - תולדותיו ופשרו" אסופות ג' תשמט, עמ' שמו-שנה

¹² סביר להניח שרשימת חמשת המינים קדמה לדרשתו של רבי שמואל בר נחמן, והקישור של שני המינים לפסוק הוא בדרך של אסמכתא. פרופ' יהודה פליקס סבור ש"שורה" הנזכרת בפסוק היא מין דגן ומביא לכך ראיה ממקור ארמי.

בתנ"ך של סדר המלאכות בשדה המכינות את התבואה לקראת הכנת הלחם,¹³ החל מן החרישה והזריעה, ועד לטיפול בהפקת הגרעינים מן התבואה, באופנים השונים של הדיש.

הכל היום יִחַרֶשׁ הַחֶרֶשׁ לְזֶרַע יִפְתַּח וְיִשְׁדָּד אֶדְמָתוֹ:
הַלּוֹא אִם שָׁנָה פְּנִיָּה וְהַפִּיץ קָצַח וְכַמֵּן זָרַק וְשָׁם חֶטָּה
שׁוֹנָה וְשַׁעֲרָה נִסְמָן וְנִסְמַת גְּבֻלָּתוֹ: וְיִסְרוּ לְמִשְׁפָּט
אֱלֹהֵיו יוֹרְנוּ: כִּי לֹא בְּחֶרֶץ יוֹדֵשׁ קָצַח וְאוֹפֵן עֲגֻלָּה עַל
פָּמֹן יוֹסֵב כִּי בַמָּטָה יִחְבֹּט קָצַח וְכַמֵּן בְּשֶׁבֶט: לְחֵם
יִדָּק כִּי לֹא לְנֹצַח אֲדוּשׁ יְדוּשְׁנוּ וְהֵמָּה גִלְגַּל עֲגֻלָּתוֹ
וּפְרָשָׁיו לֹא יִדְקֶנּוּ: גַּם זֹאת מֵעַם ה' צָבָאוֹת יִצְאֶה
הַפְּלִיא עֲצָה הַגְּדִיל תּוֹשִׁיָּה:
יִשְׁעִיהוּ פֶּרֶק כַּח כַּד - כֵּט

בתוך פסוקי עיבוד התבואה מופיעים הפסוקים המקבילים את מלאכות החרישה והזריעה, ובעיקר הדיש, לטיפול של הקב"ה בעם ישראל. במיוחד מתמקד הנביא במשל הדיש, כיון שבו נעשית פעולה המקבילה ליסורים: האיכר חובט את התבואה כדי להפיק את הבר מתוך התבן. הפסוקים "ויסרו למשפט אלהיו יורנו" ו"הפליא עצה הגדיל תושיה", מעידים על הממד התבוני והערכי שיש גם במשל, בעבודתו של האיכר. כמו במקומות אחרים בתנ"ך, כדוגמת ספר משלי, מוצגים האיכר ועבודתו הנאמנה כביטוי של מוסריות וחכמה,

בניגוד לעצלים ולהוללים, שהוזכרו בתחילת הנבואה בישיעיהו, ומהיום ניגוד לאיכר העמל גם בספר משלי.¹⁴

הרעיון הנבואי, שהלחם הוא הישג של מוסריות וחכמה, יותר מכל שאר המאכלים שגידולם מן הארץ, הוא שעומד ביסוד החשבנות של הלחם כמאכל המובחר, שעליו קובעים סעודה, ולו נתייחדו ברכת "המוציא" לפניו וברכת המזון שלאחריו. כשם שהכנת

רבי יהודה אומר: חטה היתה, שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. ברכות מ ע"א

הלחם מוצגת כמופת של תבונה ומוסריות, כך אכילת לחם קשורה קשר הדוק עם הופעת הדעת של האדם: התינוק מתחיל לדבר רק כאשר הוא טועם טעם דגן. זו הסיבה שבגללה סבור רבי יהודה ש"עץ הדעת" הוא החיטה. כאשר התינוק יכול לאכול כזית דגן, הוא כבר נחשב אנושי במידה כזאת שפורשין מצואתו וממי רגליו.¹⁵

הירושלמי נזקק לשלשה נתיבים ללמוד מהם את חמשת מיני דגן, מפני שאף אחד מהם אינו מציע פתרון שלם. הדרשה מפסוקי חלה אינה מסבירה מדוע דווקא חמשה מינים ומדוע דווקא אלו. הלימוד מן המציאות הריאלית של החמצה, מטריד כאשר פוגשים במחלוקות תנאים על אודות המציאות, ומתעוררת השאלה האם יש מקום לשימוש בכלים מחקריים ומדעיים לבחון את מעמדם של דגנים וקמחים להלכות חמץ ומצה או להלכות ברכות.¹⁶ ואילו הלימוד מישיעיהו נזקק לדרשה, שבלעדיה לא היה ניתן לזהות בפסוק את כל חמשת המינים. הצירוף של שלשת הנתיבים בירושלמי מסייע לבסס את ייחודם של חמשת המינים, מצדדים שונים.

נראה שיש לצרף לשלשת המקורות הללו, הסבר משלים: עיקרם של חמשת המינים הם השניים המופיעים בשבעת המינים, החטה והשעורה.¹⁷ אלו הם אבות הדגנים שבתורה, והם גם הנזכרים פעמים רבות ביותר במקרא, ובדברי חכמים, בהלכה ובאגדה.¹⁸ שלשת המינים האחרים, כפי שניכר גם מן הדרשה של "עריסותיכם" וגם מן הנביא ישעיהו, הם משניים לשני העיקריים. למעשה, הם נחשבים לזנים של החטה והשעורה, ולא מינים נפרדים לעצמם לגמרי.¹⁹ מכיון שהקביעה הריאלית בדבר החמצה אינה עומדת בפני עצמה אלא נזקקת לתימוכין גם בדרשה מפרשת חלה, גם בדרשה מפסוקי ישעיהו, וגם בהיותם נחשבים למינים

¹³ ע"י בפירושו המפורט של פרופ' יהודה פליקס, ב"עולם התנ"ך".

¹⁴ כגון: "אגור בקיץ בן משפיל נרדם בקציר בן מביש" (משלי י ח). "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחקם, אשר אין לה קצין שטר ומשל, תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה, עד מתי עצל תשקב מתי תקום משנתך" (משלי ו ו-ט). "עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב" (משלי יב א). "עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש" (משלי כח יט). "מתחף עצל לא יחפש" (ישאל) ו"שאל בקציר ואין" (משלי כ ד).

¹⁵ תוספתא ברכות ב טז. ע"י במהר"ל, דרך חיים, אבות פרק ד' משנה כב, שהסביר את דעת רבי יהודה שעץ הדעת היה חטה בכך שהוא "כח השכלי". וע"י במאור ושמש, הפטרת יום א' של פסח, המקשר את מצות אכילת מצה עם טעם דגן שטועם התינוק, שהוא "מוחין דחכמה".

¹⁶ הרב מרדכי פוגלמן דן בשאלה האם אפשרי שקביעה הלכתית שכזאת נסמכת רק על "ניסוי מדעי" של חכמים, והוא מסיק מן הדוגמה הזאת ודומות לה, אישור להשתמש בבדיקות מדעיות לביוריים הלכתיים: "כאן אפשר למצוא מקור למה שנוהגים בדורותינו לענין איסור והיתר להשתמש בבדיקות חימיות של חמרים שהרכבם הוא בלתי ידוע ולהורות על יסוד זה להלכה למעשה". (שו"ת בית מדרכי, חלק א', סימן כט)

¹⁷ כלאים א משנה א, מנחות ע' ע"ב

¹⁸ בירושלמי חלה א ב, נו ג (ומקבילה בנדרים, ז ב, מ ע"ג), "אין לך קרוי פת סתם אלא חיטין ושעורין בלבד". ר' יוסי מוסיף שבמקום שאוכלים פת מכל דבר, קוראים פת סתם רק לפת מחמשת המינים.

¹⁹ ע"י בשו"ת הר-צבי (רצ"פ פרנק), אורח-חיים א', סימן ק"ח. שם דן בשאלה אם כוסמין, שכולת שועל ושיפון, נחשבים משבעת המינים, לענין ביכורים ועוד, מכיון שהם מינים של חיטה ושעורה, או שיש להחשיבם כמינים נפרדים ואינם משבעת המינים. והראה שזו מחלוקת אחרונים.

הנבחרים של תבואת ארץ-ישראל, אזי גם אם ימצא או יפותח מין חדש של תבואה שיכול להחמיץ, הוא יידון כמין מיני הדגן רק אם ניתן יהיה להחשיב אותו כתת-מין של חיטה או שעורה. נמצא, שייחודם של חמשת מיני דגן מופיע בכמה מישורים. ראשית, בעצם היותם מן המינים שארץ ישראל נשתבחה בהם. שנית, בהיותם סוג של גידול הדורש טיפול מיוחד, מהחריש והזריעה ועד הדיש, כמבואר מן הפסוקים בישעיהו, כך שיש בהם "ערך מוסף" של שכלול הבריאה באמצעות התבונה והעמל האנושי. שלישית, בתהליך הפיכתם מגידול טבעי לפת, יש בהם ייחוד יוצא דופן – שהם עוברים את תהליך ההחמצה והתפיחה היחודי רק להם. כל הגורמים הללו מייחדים את הלחם מכל שאר המאכלים והופכים אותו לראש "פירמידת המזון" של התורה.

ג. מיני מזונות

חשיבותו של הלחם לא מתמצית בהיותו עשוי מחמשת מיני דגן. שכן, האוכל את גרעיני החטה מברך בורא פרי האדמה בלבד.²⁰ ואילו האוכל קמח בלבד, העשוי מדגנים, אינו מברך "המוציא", אלא "בורא פרי האדמה" לדעת רב יהודה, או רק "שהכל", לדעת רב נחמן.²¹ מכיון שהוא ירד מדרגת הגידול הטבעי ולכלל תיקונו טרם הגיע.²² לצורך הגדרת המאכל המופק מחמשת מיני דגן כלחם, עליו לעבור תהליך עיבוד האופייני ללחם דווקא. בצד הלחם שהוא המאכל הנבחר שלפניו ברכת "המוציא", ואחריו שלש ברכות, קיימת מדרגת ביניים של מאכלים העשויים מחמשת מיני דגן וברכתם "בורא מיני מזונות". כדי להיטיב להבין את ייחודו של הלחם יש לעיין בברכת "מיני מזונות". המשנה לא הזכירה כלל את ברכת "בורא מיני מזונות". במשנה, נזכרו פירות הארץ שברכתם בורא פרי האדמה והיוצא מן הכלל היחיד מבין פירות האדמה, לדעת חכמים, זו הפת שברכתה

"המוציא". נקודת המוצא לדיון על "מיני מזונות" היא התוספתא, המובאת גם כברייתא בגמרא בשינויים מעטים.²³ בתוספתא יש שתי הלכות עוקבות. הראשונה עוסקת בחטים והשניה עוסקת באורז. בראשונה, מבחינים בין שלש צורות של אכילת חטים. כסיסה – אכילתם בצורה הקרובה לטבעית, בלא בישול ואפיה – שעליה מברכים "בורא מיני זרעים".²⁴ אפיה ובישול, הנחלקות לשני אופנים: כאשר הפרוסות קיימות מברכים "המוציא" וכאשר אינן קיימות, "בורא מיני מזונות". אפיה ובישול שבתוספתא אינן שתי חלופות, אלא שני שלבים – תחילה אופים את הפת ואחר כך מבשלים אותה. לא מוזכר כברייתא מין תבשיל העשוי מחטים שלא נאפה קודם לכן. ההבחנה הראשונה, בין הצורה הטבעית לצורה המעובדת מתאימה לחילוק של המשנה, בין ברכת פרי האדמה לבין ברכת הפת. ההבחנה השניה מחודשת בתוספתא, ולפיה, קיים מצב שלישי שבו מברכים "מזונות". המצב שבו מברכים ברכת "מיני מזונות" אינו מדרגת ביניים שבין חטה לפת, אלא שלב מאוחר לאפית הפת. אחרי שנאפתה פת, והתחייבה בברכת המוציא, היא "נתקלקלה" על ידי הבישול, איבדה את צורת הפרוסות, ו"נסוגה" לברכת "מיני מזונות". נמצא, שפת חייבת להיות מין מאפה, וצורתה זאת היא חלק מהגדרתה כפת.

בהלכה השניה בתוספתא מדובר על אורז. אורז, לעולם אין ברכתו המוציא לדעת החולקים על רבי יוחנן בן נורי, וכאשר הוא עובר עיבוד ממצב טבעי של "הכוסס את האורז", הוא מגיע רק לכלל ברכת "מיני מזונות". גם אם הוא נאפה ומקבל צורת פת של פרוסות, ברכתו "מזונות". לפי זה, ברכת "מזונות" אינה רק ברכה על פת שאינה מתקנת כמות, אלא גם ברכה על מאכלים מזינים שאינם מחמשת מיני דגן.

²⁰ הכוסס את החטה, ברכות לו א'. שו"ע אורח חיים רח ז, ועל שעורים יש אומרים שמברכים רק "שהכל" כי אינו ראוי לאכול אלא על ידי הדחק. עיי' שם בהגהת הרמ"א ובנושאי הכלים.

²¹ להלכה נפסק כרב נחמן: שו"ע אורח חיים רח ח. וגם אם הקמח קלוי, ברכתו שהכל.

²² "קמחא דחיטי" ברכות לו ע"א. ומפרשי הגמרא שם.

²³ ברכות לו ע"א

²⁴ כך היא שיטתו של רבי יהודה, שמבחיין בין סוגים שונים של פרי האדמה. אולם כברייתא כפי שהיא מובאת בגמרא, נאמר שמברכים על כסיסת חטים בורא פרי האדמה, כשיטת חכמים.

הגמרא מציבה סתירה בין מימרא של רב ושמואל, שאמרו ש"אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשת המינין בלבד"²⁵ לבין הברייתא שמחייבת ברכת מזונות גם על האורז.²⁶ לפי הנוסחה של הגמרא שלפנינו הסוגיה חותמת ב"תויבתא דרב ושמואל" והלכה נפסקה כאמור בברייתא, שברכתו של אורז שבושל ונאפה היא "מיני מזונות", אבל לדעתם של בעלי התוספות, אין לגרוס "תויבתא", וברכת האורז היא "אדמה" או "שהכל" כדי פירות אדמה חיים ושולקים.²⁷

המחלוקת אם אורז ראוי לברכת "מזונות" או לא, מעידה על ספק אם ברכת "מזונות" היא רק דרגה בברכת הפת, וקיימת בחמשת מיני דגן בלבד, או שהיא בעלת מעמד עצמאי, ואפשר לברך אותה על מאכלים מזינים נוספים. הפתח לספק מצוי במשנה – שלא מנתה כלל את הברכה הזאת ולא אפיינה אותה בתוך מכלול הברכות של המשנה.

יתכן, שברכת "בורא מיני מזונות" הופיעה כפתרון לקושי שנוצר בסדר הברכות של המשנה. המשנה ייחדת רק שני סוגי מאכלים מעובדים לעילוי: פת ויין. נוצר צורך, לבטא את עליונים של סוגי מזון אחרים, שעברו עיבוד ממצבם הטבעי, והעיבוד הזה אינו נחשב לקלוקל אלא להשבחה. לפי ההבנה הזאת, ברכת "מיני מזונות" היא מקבילה של ברכת המוציא ושל ברכת הגפן – עבור מיני פרי האדמה שהם מאכלים מזינים, גם אם לדרגת פת לא הגיעו.

לפי הגישה הזאת, השימוש ב"מיני מזונות" ל"פת פגומה" הוא שימוש משני, ועיקר הברכה הוא למיני זרעים שנתעלו בעיבודם. ואילו לפי הגישה של רב ושמואל, שלידם מברכים "מזונות" רק על חמשת מיני דגן, ההפך הוא הנכון. יסודה של ברכת "מיני מזונות" הוא בפת פגומה, והיא נועדה רק לחמשת מיני דגן.

המפגש בין שתי הגישות הללו יצר מחלוקת רק לגבי האורז והדוחן,²⁸ אולם לגבי שאר המינים, אין אומרים שיש לברך עליהם מזונות כברכה ראשונה, אפילו לדעת רבי עקיבא, הסובר ש"אכל שלק והוא מזון מברך עליו שלש ברכות" – הני מילי בברכה אחרונה שבה נאמר בתורה "ושבעת", אבל אין מקבילה לכך בברכה הראשונה. נמצא, שהמחלוקת בדבר ברכת "מיני מזונות" אינה קיצונית. לכל הדעות היא משמשת כברכה ל"פת פגומה", אך לדעה המובאת בברייתא, היא יכולה לשמש גם כברכה לחלק מן המאכלים המשמשים כמזון, גם אם אינם מחמשת המינים. בסופו של דבר, עולה מסוגיות הגמרא כי השימוש העיקרי של ברכת "מיני מזונות" אינו לאורז ודוחן, ואף לא לפת שעברה עיבוד משני, אלא לחמשת מיני דגן שעברו עיבוד אך לכלל פת לא הגיעו.

ד. תבשילי מיני דגן

תבשילים העשויים מחמשת מיני דגן, אשר הדגן מהווה בהם את עיקר העיסה, מחויבים בברכת "בורא מיני מזונות". תבשילים אלה אינם מוגדרים כלל כפת, גם לא כ"פת פגומה", והסיבה שבגללה מברכים עליהם "מזונות" ולא "שהכל" או "פרי האדמה", היא מפני שברכת "מזונות" משמשת כברכה מיוחדת למיני דגן שעברו עיבוד שיש בו עילוי לעומת מצבם הטבעי כפרי האדמה. הגישה הזאת, תואמת את שיטת רב ושמואל הסוברים שעיקר עניינה של ברכת

חביץ קדרה, וכן דייסא; רב יהודה אמר: שהכל נהיה בדברו; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות. בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי - בדייסא כעין חביץ קדרה, רב יהודה אמר: שהכל - סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות - סבר סמידא עיקר. אמר רב יוסף: כותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות. ברכות לו ע"ב

אמר רבא: האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא - מברך בורא מיני מזונות. מאי טעמא - דסמידא עיקר. דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא - מברך עליו שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא - דובשא עיקר. והדר אמר רבא: אידי ואידי בורא מיני מזונות; דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות. ברכות לו ע"ב

²⁵ ברכות לה ב

²⁶ ברכות לז א

²⁷ ראו: רמב"ם הלכות ברכות ג י. ובהגהות מיימוניות שם אות ח. המחלוקת מוצגת גם בראבי"ה, מסכת ברכות סימן קב. שלחן ערוך אורח חיים רח ז: כל הדיון על ברכת האורז. בשו"ע ונו"כ, ובטור ונו"כ. בעיה נוספת שהעסיקה את הראשונים היא מהו המין הקרוי "אורז" בלשון חכמים, עי' במגן אברהם שם. ולפי שהיה ספק בדבר, פסקו ראשוני האחרונים באשכנז לברך על אורז "שהכל" מספק. הראשונים הבחינו בין אורז לדוחן למרות שלהבחה זו אין בסיס מוצק בגמרא, ועי' דיונו של הצ"ח בענין זבה בדף ל"ז ע"ב. ד"ה וגם אני תמה.

²⁸ יש מחלוקת ראשונים אם דינו של דוחן כדין האורז לענין המוציא. והיא גם מחלוקת בגירסה בברייתא שבגמרא.

"בורא מיני מזונות" לא נקבעה עבור מאכלים מזינים, אלא עבור חמשת מיני דגן, שאפילו אם לא "זייני" החשיבות שלהם כמיני דגן מחייבת עבורם ברכה מיוחדת.²⁹ ענין זה שנוי בספק ומחלוקת בין האמוראים. הכל מסכימים שבמקרה שעיקרו של התבשיל הוא קמח הדגנים, ברכתו מזונות. כך דעת רב יהודה ורב כהנא ב"דייסא"³⁰ רגילה, וכך היא דעת רבא ביחס ל"ריהטא דמחזא". רבא סבר בתחילה שכאשר רוב תבשיל ה"ריהטא" אינו הקמח, תהיה ברכתו "שהכל", מכיון שהדבש הוא עיקרו. דעה זו, שהיא גם דעתו של רב יהודה ב"דייסא העשויה כעין חביץ קדרה",³¹ סוברת ש"מזונות" נקבע על פי מידת ה"מזינות" של הדגן. אולם רבא שינה דעתו וקיבל את דעת רב יוסף ולפניו רב כהנא, המבוססת על הגישה של רב ושמואל, שעיקר עניינה של ברכת המזונות הוא לשבח מיני דגן, ואינה תלויה בשאלה אם המאכל "מזין". הביטוי "מיני מזונות" אינו נובע, לפי הגישה הזאת, מכך שהמאכלים הללו הם מזינים אלא מכך שהמינים הללו – חמשה מיני דגן – משמשים להכנת הפת, שהיא עיקר מזונותיו של האדם.

ה. פת ותבשיל

בברייתא נאמר, שפת שבושלה, אם הפרוסות קיימות מברכים עליה המוציא ואם לאו – בורא מיני מזונות. מימרת רב יוסף מקבילה לאמור בברייתא, ולפיה אם יש "פירורים" בשעור כזית מן הפת בתבשיל, מברכים עליה "מזונות". משמע, שמה שמבחין בין פת שברכתה המוציא לבין תבשיל שברכתו מזונות, הוא שימור המצב של "פת" בתבשיל.³² כדי שתאמר ברכת המוציא, יש תנאי הכרחי, שהמאכל יהיה בעל אופי של "פת" ולא של

עושה אדם תבשיל מערב יום טוב.
אמר אביי: לא שנו אלא תבשיל, אבל פת לא.
מאי שנו דלא? אילימא מידי דמלפת בעינן,
ופת לא מלפתא - והא דייסא נמי, דלא מלפתא,
דאמר רבי זירא: הני בבליאי טפשאי דאכלי נהמא
בנהמא. ואמר רב נחומי בר זכריה משמיה
דאביי: מערבין בדייסא! - אלא, מידי דלא שכיח
בעינן, **ופת שכיחא** ודייסא לא שכיחא.
איכא דאמרי, אמר אביי: לא שנו אלא תבשיל,
אבל פת - לא. מאי טעמא? אילימא דמידי דלא
שכיח בעינן ופת שכיחא, והא דייסא לא שכיחא,
ואמר רב נחומי בר זכריה משמיה דאביי: אין
מערבין בדייסא! - אלא, מידי דמלפת בעינן, ופת
לא מלפתא. ודייסא נמי לא מלפתא, דאמר רבי
זירא: הני בבליאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא.
ביצה טז א

"תבשיל". ההבחנה בין "פת" לבין "תבשיל" קיימת בתחומים נוספים בהלכה. דוגמה מובהקת לכך קיימת בסוגית "עירוב תבשילין" ביום טוב שחל בערב שבת. במשנה נאמר שהעירוב נעשה על ידי תבשיל אחד או שניים.³³ בתוספתא מופיעה הבחנה בין תבשיל לפת, "מערבין בפת לשבת ובתבשיל ליום טוב".³⁴ בגמרא, דנו בהבחנה בין השניים, על בסיס מימרא של אביי, המופיעה בשתי נוסחאות מנוגדות. משני הנוסחים של הגמרא מתבררים המאפיינים של הפת, סימן אחד של הפת הוא שהיא "לא מלפתא", דהיינו, הפת היא המאפה הבסיסי, והתבשיל נועד "ללפת בו את הפת".³⁵ אכילת פת בלפתן היא דרך משובחת יותר לאכול פת, ומזרזת את האכילה, "שמתוך טעם של לפתן ממהר לאכול".³⁶ סימן אחר שנתנו בפת הוא שהיא שכיחה. כלומר, אוכלים אותה בכל יום שלא כתבשיל שהוא מאכל מיוחד. בהקשר של עירוב תבשילין הוא מעיד על הכנה לקראת שבת ויום טוב, מה שאין כן פת שאפיינה אינה מעידה על הכנה לשבת כי אופים אותה בכל יום.³⁷ יש לציין, שבין הפת לבין התבשיל הנחשב "לפתן"

²⁹ כך פירש הפני יהושע לברכות לו ב, ד"ה והשתא. אמנם אם הקמח משמש בתבשיל רק כדי "לדבוק" ולא כמרכיב תזונתי, אין מברכים עליו "מזונות". כמבואר בשלחן ערוך, אורח חיים רח ב'. ועי' ב"ח לטור אורח חיים, סימן ר"ח אות ב' שפירט סוגי המאכלים השונים, הן המזוכרים בגמרא והן המקובלים בזמנו ובמקומו. ועי' סיכום ההלכה באנציקלופדיה תלמודית כרך ד', ערך ברכת הפת, עמ' תקפו.

³⁰ לפי רש"י: מאכל המבוסס על חטים כתושות במכתשת (לו ע"ב, ד"ה דייסא). יש מידות שונות של מידת הכתישה של החטים, והן מבחינות בין המאכלים "חילקא", "טריגיס", ו"טיסני" (מועד קטן יג ע"ב. ועי' ברכות לו א, רש"י ד"ה חילקא, ובביצה יד א, רש"י ד"ה אין עושיין). בלשוננו: "גריסים".

³¹ לפי רש"י: חטים כתושות במכתשת, מעורבות בדבש ומבושלות בקדירה. (לו ע"ב, ד"ה דייסא כעין חביץ קדרה).

³² רבנו יונה מזהה בין המושגים "פרוסות קיימות" ו"פירורין חזית" על פי הירושלמי. (תרי"י על הרי"ף, כו ע"א).

³³ ביצה ב משנה א

³⁴ תוספתא ביצה ב א.

³⁵ סביר להניח שהמשמעות של "ללפת פת" הוא כמו בפסוק "וילפת משוון את שני עמודי התווך" (שופטים טז כט), לשון אחיזה וחיבוק. ה"תבשיל" שנקרא גם "לפתן" – לופת את הפת ואינו מותרה לבדה.

³⁶ ר"ע מברטנורא, נגעים יג משנה ט', על פי פירוש הרמב"ם שם. יש לחכות להבאת הלפתן טרם אכילת הפת, אבל בפת נקיה אין בכך צורך. (ברכות מ, ע"א, ותוד"ה הבא מלח).

³⁷ רש"י ביצה טז ע"א ד"ה דמלפת, ופת לא מלפתא

קיים גם סוג שלישי של מאכלים שאינו מלפת את הפת אף שהוא מזין, כגון "דייסא ותרדין וכרוב, שאין של לפת ובאין לזון ולשבוע".³⁸ ברכתם של תבשילים אלו היא "מזונות" כאשר מרכיב הדגן שבהם הוא משמעותי, כפי שנתבאר לעיל בענין דייסא, חביץ קדרה, וריהטא. אף על פי שאין משתמשים בהם ללפת את הפת, מתקיימת בהם ההגדרה שהם מאכל אינם מאכל יומימי קבוע כמו הלחם, ואולי גם שאין הם עיקר הסעודה כמו הלחם, אף על פי שאינם "מלפתי פת".

מן הסוגיה ב"עירוב תבשילין" למדנו מה ההבדל בין פת לתבשיל מבחינת התפקוד שלהם בסעודה, ומתוך כך מובנים המאפיינים של הלחם. דווקא הפשטות והבסיסיות שלו כמאכל נפוץ, יומימי וקבוע, הם שמזכים אותו בברכת "המוציא לחם מן הארץ" ובשאר הייחודים שלו במצוות: חלה, מנחות, מצה בפסח.³⁹

ו. דרך אפית הפת

יש לדון עוד בשאלה מה מגדיר את ההבדל בין לחם לבין תבשיל, מבחינת דרך ההכנה שלו. הנושא הזה מתחלק לשני מצבי משנה, האחד – בהכנה הראשונית שלו, והשני – כאשר כבר היתה פת אפוייה, וחזרו ובשלוה – אימתי היא יוצאת מכלל פת וחוזרת למעמד של תבשיל. הנושא נדון בכמה מקומות. במשנה מסכת חלה מוזכרים מיני מאפה שפטורין מן החלה: סופגנין, דובשנין, אסקריטין, וחלת משרת.⁴⁰ לפי הדיון התלמודי בהגדרת הפת, המבוסס על משנה זו, נמצא שהגדרת הפת מכילה שני יסודות עיקריים. האחד, שעיקרה קמח ומים, ולא מעורבים בה חומרים אחרים במידה משמעותית, והאחר, שדרך אפייתה היא בתנור, ולא כ"מעשה קדרה".⁴¹ בלשון הירושלמי: "כל שהאור מהלך תחתיו חייב בחלה ואומרים עליו המוציא לחם מן הארץ ויוצא בה

... הסופגנין והדובשנין והאסקריטין וחלת המשרת והמדומע פטורין מן החלה. עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עיסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבין בחלה וכן הקנובקאות חייבות: המעיסה בית שמאי פטורין ובית הלל מחייבין החליטה בית שמאי מחייבין ובית הלל פטורין... משנה חלה א, ד-ו

ידי חובתו בפסח.⁴² המשנה העוסקת בעיסה שתחילתה סופגנין וסופה חלה או ההפך, מתייחסת למצב שבו קיים רק אחד מן התנאים – סוג הבליטה מתאים אך אופן האפיה אינו מתאים או להיפך.

נראה, שהעקרון של הפשטות הבסיסית הוא עקרון מהותי בהגדרת פת. מעיסה וחליטה הן צורות עיבוד של הקמח, המבושל במים רותחים קודם לאפיה, והן פוגמות באותו היסוד של הפשטות שבאפית הפת. מדין מצה בפסח ניתן להסיק, שאפילו ההחמצה אינה תנאי הכרחי בהגדרת פת, ו"לחם עוני" ברכתו "המוציא" גם אם לא החמיץ.⁴³

הדיונים בין מפרשי הגמרא, ובספרי הפוסקים האחרונים מתייחסים למינים וסוגים שונים של מאפים ותבשילים העשויים מחמשת מיני דגן. והמחלוקות ביניהם מרובות. חלקן נובעות כבר מקשיים פרשניים בין מקורות סותרים בגמרא, ועוד קודם לכן, ממחלוקות בין המפרשים אודות הריאליה של מיני המאכלים המוזכרים בגמרא. חלקן נובעות מן הספקות במצבי הביניים, שבהם מתקיימים מרכיבים מסוימים של מגדירי הלחם וחסרים מרכיבים אחרים. השאלה השנויה במחלוקת היא מהם המרכיבים שיש בהם כדי לחייב המוציא, ואילו אינם מספיקים.⁴⁴ אולם באופן כללי, ניתן לסכם ולומר שעל מנת לחייב בברכת המוציא, נחוץ שהמאכל יהיה מוגדר

³⁸ ע"י רש"י ד"ה שלא מחמת הסעודה ותוד"ה הלכתא, ברכות מא ע"ב.

³⁹ בתוד"ה קמ"ל, ביצה טז ב', משמע שיש נפקא-מינה גם לענין בישולי נכרים. שהרי יש הבדל בין איסור בישולי נכרים החמור יותר לבין פת נכרים שמקילים בה, בשל נחתום. וע"י בהגהות אשרי לביצה פרק ב' סימן ה' ד"ה מכאן אנו למדים.

⁴⁰ חלה א משנה ה. סופגנין הם "לחם שבלילתו רכה ועשוי כספוג" פירוש אחר: "רקיקים דקים", דובשנין "מטוגנים בדבש" או "נילושין בדבש", אסקריטין "בלילתן רכה מאד", וחלת משרת "חלה חלוטה במחבת". (פירוש רע"ב למשנה חלה א ה) הרמב"ם מכליל: "מיני לחם שמתחילת לישתן מערבין בהן שמן או דבש או תבלין ומתבשלין מיני בשול שונים, ונקראין לפי תערוכתן וגם לפי אופן בישולם". (פירוש המשנה שם).

⁴¹ לענין מצה בפסח, מובאת המשנה ממסכת חלה לדיון בפסחים לו ע"א. דיון מקיף בסוגים השונים של הפת וחיוביהם בחלה, מצוי בתוספות ד"ה לחם העשוי לכותח, ברכות לו ע"ב, ולענין חלה, בתוספות הרא"ש ליבמות מ ע"א, ד"ה אלמא. ברמב"ן הלכות חלה, (כ"ו ע"ב במהדורת ירושלים תשנ"ג, הנמצאת גם בתקליטור השו"ת). סיכום שיטות הראשונים לענין ברכת המוציא – בבית יוסף אורח חיים סימן קסח, אות יג.

⁴² ירושלמי חלה א ג, נו ע"ד. בירושלמי מובאת גם דעה מהופכת, שכל שהאור מהלך תחתיו אין בו כל הדברים הללו. אך אין ביניהם סתירה. מסתבר ש"אור מהלך תחתיו" לדעה המחייבת הוא כבתנור – שהפת נאפית על גבי אש ולא בתוך כלי, ולדעה הפוטרת, משמעותו שיש קדירה שהאור מתחתית, ואין האש אופה ישירות את הפת.

⁴³ עם זאת, יתכן שצורת ה"רקיקין" של המצות בזמננו מחשיבה אותן ל"אסקריטין" ויש מי שמורה לברך עליהן בשאר ימות השנה "מזונות". ע"י בדברי הרב"צ אבא שאול בשו"ת אור מציון, חלק ב' הערות פרק יב אות ג'.

⁴⁴ לתמונה מקיפה – אנציקלופדיה תלמודית ערך "ברכת הפת"

כ"לחם" ולא כאחד משני המינים האחרים: מאכל הנחשב כמזין בפני עצמו אך אינו לחם, כדוגמת "דייסא", ומאכל הנחשב כתבשיל, שנועד "ללפת" בו את הפת, אך אינו מהווה תחליף ללחם ועיקרה של סעודה.

ז. תואר הפת

כאשר הפת היתה אפיה וחזרו ובשלה, המבחן להשאתה בכלל ברכת המוציא הוא "פרוסות קיימות" או "פתיתין כזית". רב ששת מגיע למסקנה אחרת מזו של רב יוסף בסוגית החביצא,⁴⁵ ולדעתו, גם אם אין פרווין כזית מברכים המוציא, ובתנאי – כפי שמסייג זאת רבא – שיהיה עליו "תוריתא דנהמא",⁴⁶ ובלשון הראשונים: "תואר לחם".⁴⁷

השמירה על "תואר לחם" מעידה על כך, שהגדרת הלחם אינה מתחשבת רק במרכיבים שמהם הוא עשוי ומדרך האפיה שלו, אלא גם מצורתו החיצונית. כאשר הלחם מעורב בתבשיל, מברכים עליו המוציא רק בתנאי שהוא משמר את צורתו המקורית וניכר לעין שמדובר בלחם. במובן זה דומה הלחם לשאר פירות וירקות, שבהם עסקנו בשעור הקודם, וגם שם היתה חשיבות

אמר רב יוסף: האי חביצא דאית ביה פרווין כזית - בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות; דלית ביה פרווין כזית - בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. אמר רב יוסף: מנא אמינא לה - דתנאי: היה עומד ומקריב מנחות בירושלים, אומר: ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה; נטלן לאכלן - מברך המוציא לחם מן הארץ, ותני עלה: וכולן פותתן כזית.

מאי הוה עלה? אמר רב ששת: האי חביצא, אף על גב דלית ביה פרווין כזית - מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אמר רבא: והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא. ברכות לו ב

לשימור הצורה הטבעית של הפרי. החידוש בלחם הוא שכשם שהפרי הוא יצירה טבעית של הקב"ה ויש חשיבות בשימורה כדי לברך עליו "בורא פרי העץ", כך הלחם, שהוא יצירתו ה"מלאכותית", של האדם יש לו "תואר" המקנה לו את חשיבותו. כמו היתה זו יצירת אמנות פלסטית.

ח. קביעות סעודה

עד כאן, עסקנו בהגדרת הלחם על פי מאפיינים "אובייקטיביים". הגורם הראשון הוא היותו עשוי מחמשת מיני דגן, והגורם השני הוא אפיינו "כ"פת" ושימוש בסעודה כלחם, ולא כתבשיל. קיים גורם נוסף התלוי באדם הסועד והוא קביעת הסעודה. בשעור הקודם, התבאר שיטתו ממד של מוסכמה חברתית כללית לדברים שאדם קובע עליהם סעודה. על יין, אין קובעים סעודה, וגם מי שעושה כן, בטלה דעתו אצל כל אדם, עד שיבוא אליהו ויאמר שזו קביעות. ובמלים אחרות – לא במציאות המוכרת בעולמנו הנוכחי.⁴⁸ לענין ברכת המוציא, מוצאים בגמרא אפשרות שאדם יוכל לקבוע סעודתו על מין מאפה, ויתחייב בכך לברך עליו המוציא וברכת המזון, אף על פי ששאר העולם אינם מתייחסים אליו כפת.

אמר ליה אביי לרב יוסף: האי כובא דארעא מאי מברכין עלויה? אמר ליה: מי סברת נהמא הוא? גובלא בעלמא הוא ומברכין עלויה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע סעודתיה עלויה, וברך עלויה, המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות. אמר מר בר רב אשי: ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, מאי טעמא (דברים ט"ז) - לחם עוני קרינן ביה. ברכות דף לח עמוד א

הראשונים נחלקו מהו אותו "כובא דארעא" שעליו קבע מר זוטרא את סעודתו, ומדוע הוא נחשב ל"גובלא בעלמא" וברכתו מזונות אם אין קובעים עליו סעודה.⁴⁹ מתוך כך, קיימת גם

מחלוקת הפוסקים בשאלה מהו סוג המזונות שכאשר קובעים עליו סעודה הוא מתחייב בברכת המוציא והמזון כפת, ואיזה סוג מזונות לא יקבל ברכת המוציא גם אם יקבעו עליו סעודה.⁵⁰

⁴⁵ חביצא הוא תבשיל שיש בו פירוורי לחם.

⁴⁶ כך יש לפרש אם "פרוסות" שווה ל"פתיתין כזית", אבל יש המפרשים ש"פרוסות" הוא עצמו תוריתא דנהמא, וההבדל בין הנדון בברייתא לבין חידושו של רבא הוא בשאלה אם מדובר בלחם שמפורר לתוך מאכל בלא כישול, או בלחם המפורר ומבושל שוב. (עי' ברבנו יונה, על הרי"ף כו ע"ב).

⁴⁷ רא"ש ברכות ו י, בשלחן ערוך אורח חיים, קסח י'

⁴⁸ ברכות לה ב, לעיל שעור ברכות הנהנין.

⁴⁹ עי' בחידושי הרשב"א ברכות לח ע"א ד"ה כובא דארעא.

⁵⁰ עי' שלחן ערוך אורח חיים קסח סעיף ח' וסעיף ט"ו, ובנושאי הכלים שם.

כיצד "קובעים סעודה" על מאכל מסוים? יש לכך שתי דרכים. האחת, לאכול ממנו כשעור שביעה. והאחרת, לעשותו למאכל העיקרי של הסעודה. שתי הדרכים מופיעות בשני סיפורים עוקבים בגמרא. בסיפור הראשון, רב הונא סבר שאין צורך לברך ברכת המזון גם אם אכל כמות גדולה של מיני מזונות.⁵¹ רב נחמן חלק עליו וסבר שהמדד לקביעות סעודה אינו תחושת השובע של הסועד היחיד, אלא המקובל בחברה: "כל שאחרים קובעים עליו סעודה".⁵² בסיפור השני, אכלו הקוראים בסעודת חתונה לחמניות, שהן "פת הבאה בכיסנין",⁵³ ובדין על דברי רבי מונא התבאר שמברכים עליהן המוציא רק אם קבעו סעודה עליהם. כאן משמע שקביעות הסעודה אינה תלויה בכמות אלא בהחלטה של הסועדים. כדברי הראב"ה: "שרוב בני אדם מראים בדיבורם קביעותם בעניינים הללו, אפילו אם אינו אוכל הרבה".⁵⁴ בעל ערוך השלחן ביקר בסגנונו המליצי את המשתתפים בסעודות

רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך. אמר ליה רב נחמן: עדי כפנא! אלא: כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך. רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא, אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין. כי אתא, שמעינהו דקא מברכי המוציא. אמר להו: מאי ציצי דקא שמענא? דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? - אמרי ליה: אין; דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה: פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל: הלכה כרבי מונא. אמר להו: אין הלכה כרבי מונא אתמר. אמרי ליה: והאמר הוא דאמר משמיה דשמואל, לחמניות - מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא! - שאני התם דקבע סעודתיה עלייהו, אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו - לא. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מב עמוד א

מצוה וסבורים שאכילה בעמידה אינה נחשבת לאכילת קבע.

מדבריו ניתן לשמוע מהם המאפיינים של "קביעת סעודה". הצירוף של שלשה המדדים הללו: הכמות, המוסכמות והקביעה של הסועד היחיד,⁵⁵ אינו עולה תמיד בקנה אחד, וכך נוצר מרחב לדעות שונות ומחלוקות בדבר חובת ברכת המוציא והמזון במקרים שונים.⁵⁶

כדי להתחייב בברכת המוציא וברכת המזון על פת ממש, אין צורך בקביעות סעודה. ודי באכילת כזית לדעת רבי מאיר, או כביצה לדעת רבי יהודה.⁵⁷ המדד של קביעות סעודה נצרך רק למיני מזונות שאינם פת. מדרשת רב עזירא אפשר להבין, שהחיוב בברכת המזון גם בשעור כזית, נובע מקבלת עם

ומשמע מלשוננו [של הרי"ף] דאינו תלוי בשיעור קביעת הסעודה אלא באופן האכילה בין ההכנה לאכילת עראי ובין ההכנה לאכילת קבע וזה ידוע שבאכילת סעודה גמורה פושטין הבגדים העליונים ויושבים סביב השלחן אבל באכילת אלו חוטפין ואוכלין כמה שהן בלי הכנה ויש אוכלין מעומד ומהלך כידוע וסוברים דזה לא מקרי קביעת סעודה ערוך השולחן אורח חיים הלכות בציצת הפת סימן קסח

⁵¹ כך לפי פירוש רש"י, הגאונים פרשו שמדובר בפת ממש, וסבר שכל עוד לא שבע אינו חייב בברכת המזון, רש"י דחה פירושו, כי לפי דבריהם נמצא רב הונא חולק על דעת התנאים שישראל קבלו על עצמם לברך ברכת המזון "עד כזית ועד כביצה". ועי' בפני-היושע שהציע יישוב לדבריהם.

⁵² לדעות הפוסקים מה הוא שעור זה, עיין שלחן ערוך אורח חיים קסח ו', ובנושאים הכללים שם.

⁵³ כיסני או כיסאני - כך קראו למיני מתיקה שנהגו לאכלם בסיום הסעודה, במקור מארמית. ונקראו גם "מיני תרגימא" - בהשפעת היוונית. (ר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה לברכות עמ' 58). השם "פת הבאה בכיסנין" הפך להיות בעקבות סוגיות הגמרא לשם כללי לכל מיני המאכלים העשויים מדגן, שמברכים עליהם "בורא מיני מזונות" מכיון שחסר להם אחד מן התנאים המחייבים ברכת המוציא, כמבואר בפרק הקודם: או שעיסתם מכילה מרכיבים שונים כדבש וחלב ומי פירות, או שדרך אפייתן אינה בתנור. לסיכום הפירושים ל"פת הבאה בכיסנין" עי' שלחן ערוך אורח חיים קס"ח ז, בנושאי הכללים, ובטור ונושאי כליו שם.

⁵⁴ ראב"ה ברכות סימן קי"ז

⁵⁵ במשנ"ב סימן קפ"ד ס"ק כב כתב על פי ספר החינוך, ש"שעור שביעה אינו שוה בכל אדם אלא כל אחד יודע שביעתו". ובשער הציון שם הקשה על מה שכתב בפנים בשם ספר החינוך, שלענין אכילה מרובה שלא הגיעה לידי שביעה, משמע משיטת רש"י ורבותיו בסיפור רב הונא - עדי כפנא - שהמדד אינו אישי אלא תלוי במקובל.

⁵⁶ לדוגמה, ברכות לח ע"א, תוד"ה "מר זוטרא" מעידים על כך שהר"מ צוה בפורים להקדים ברכת המוציא על פת, לפני אכילת ה"גילש", מכיון שהיה מסופק אם "קביעותיהו קביעות או לא". אבל בדיבור המתחיל הקודם לכך, כתבו באופן חדש משמעי ש"אגיל"ש אין מברכין עליו המוציא דלא הוי אלא גובלא בעלמא, ומיהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מברך המוציא". הרא"ש מציג מחלוקת רמב"ם וראב"ד: "וכתב רבינו משה ז"ל דאם אחריים אינם קובעין אפילו כשהוא קובע אינו מברך דבתר רוב אזלינן ובטלה דעתו אצל כל אדם והראב"ד ז"ל כתב ואם היה קובע עליו אפי' משהו מברך עליו בתחלה המוציא ולבסוף שלש ברכות ונראין דברי רבינו משה ז"ל" (רא"ש לפרק ו', ל).

⁵⁷ משנה ברכות ריש פרק שביעי, ובגמרא מט ב. והלכה כרבי מאיר, עי' שו"ע אורח חיים קפ"ד ו'. ונחלקו המפרשים אם בשעור זה מתחייב כבר מדאורייתא או שלדאורייתא צריך כביצה, כשעור המקובל של קביעת סעודה, או לפי תחושת השובע האישית.

ישראל. מעיקר דין התורה נצרכה שביעה וישראל קבלו על עצמם להדר בברכה גם בשעור מינימלי של אכילה. הדבר דומה לקבלת החלטה לקבוע סעודה ולהחשיב גם אכילה מועטת כשביעה.⁵⁸ יש אומרים שיש כאן גם אסמכתא דרשנית, שכן קודם ל"ושבעת" נאמר "ואכלת", ושעור אכילה הוא בכזית בכל מצוות התורה.⁵⁹

לפי זה אפשר גם להבין מדוע אם קבע סעודתו על מיני מזונות יתחייב בברכת המזון, שכן הברכה תלויה בשביעה, ומיני מזונות הם משביעים. לעומת זאת, לא ברור מדוע קביעת סעודה על מיני מזונות מחייבת בברכת "המוציא". כפי שראינו עד כאן, ברכת המוציא היא ברכה שנתייחדה לפת מפני חשיבותה. ופת מוגדרת הן על פי מרכיביה: חמשת מיני

דרש רב עזריא, זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, כתוב בתורתך (דברים י') אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב: (במדבר ו') ישא ה' פניו אליך. אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל? שכתבתי להם בתורה: (דברים ח') ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה. ברכות כ"ב

דגן, והן על פי דרך אפייתו. מדוע קביעת סעודה יכולה לשנות את מעמדו של מאכל המזונות להחשב כפת ולזכות בברכת "המוציא"?

ניתן לבאר את הדרך שבה "קביעות סעודה" משדרגת את "מיני מזונות" ל"פת" בשני אופנים. האופן האחד הוא להניח שמיני מזונות מסוימים, נחשבים בעצם לפת, ומעיקר הדין היו ראויים לברכת "המוציא" אלא שמכיון שאין אוכלים אותם כעיקר הסעודה, פקעה חשיבותם והוסרה מהם הזכות לברכת המוציא. לעומת זאת יש מיני

ואי קבע סעודתיה עיליה מברך עליה המוציא ושלש ברכות ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל דדוקא בהני ובכיוצא בזה מועיל קביעות אבל באלו הרקיקין הדקין ביותר שעושין בשני ברזלים ונקראין אובליא"ש אין הקביעות שלהם קביעות ואינו מברך אלא בורא מיני מזונות שאין קביעות בזה אכילה לעולם: רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף כז עמוד א

מזונות אחרים, כגון תבשילים הנעשים מדגן ללא אפיה כלל, והם אינם פת ולכן גם אם יקבעו עליהם סעודה, לא יחויבו בברכת המוציא וברכת המזון.⁶⁰

במשנה ברורה כתב על "פת הבאה בכיסנין", שהסיבה לכך היא "שעל כל פנים פת הוא", וראייה לברכת המזון, ורק מכיון שבדרך כלל אין קובעים עליו סעודה ואוכלים אותו דרך ארעי, לא קבעו עליו ברכת המוציא והמזון, ואם קובעים עליו סעודה, מחזירים אותו למעמדו הממשי כפת.⁶¹ בעל הלכות גדולות כתב בדיון

"כובא דארעא", שאם קבע סעודתו עליו "ולכא ריפתא אחריתי" מברך עליו המוציא. בגמרא לא נזכר התנאי של "ליכא ריפתא אחריתי" ונראה שהתוספת של בה"ג נובעת מכך שהבין שה"כובא דארעא" אינו נחשב ללחם רק כאשר יש לחם אחר, שעליו קובעים את הסעודה, אבל כשהוא עומד בפני עצמו, הוא נחשב ללחם גמור. כך הוא כותב גם לגבי מזונות הקרויים בלשונם "פיספג וגושקנג", שאם אוכלים אותם "לאקראי בעלמא" או לקינוח סעודה

והני פיספג וגושקנג אי לאקראי בעלמא קאכיל להון אי נמי לקינוח סעודה, הוה להו כפת הבאה בכיסנין ומברך עליה בורא מיני מזונות, ואי קבע סעודתיה עלוהי המוציא לחם מן הארץ. הלכות ברכות פרק שישי עמוד סה

הם "כפת הבאה בכיסנין" אבל אם קבע סעודתו עליהם ברכתם המוציא.⁶²

לעומת זאת, נראה שהרשב"א פירש אחרת את משמעותה של קביעת הסעודה. הרשב"א טוען "שאינן שינוי הברכות אלא בשינוי המין, אי נמי במין אחד בשנשתנית צורתו דהוה ליה כמין אחר, כגון שנשתנה מחטה לקמח ומקמח לתבשיל או לפת" לפי זה, הוא טוען שלא יתכן שריבוי כמותי יכול לגרום לשינוי הברכה מ"מזונות" ל"המוציא". כיצד אם כן יש להסביר את תפקידה של קביעת הסעודה? "פת הבאה בכסנין חשבינן

⁵⁸ ע"י משנ"ב קפ"ד ס"ק כב, שאם דרכו תמיד לאכול כדי מחיתו לבד גם זה נחשב שביעה. וכן כתב לגבי נער וזקן שאכילתם מועטה, בביאור הלכה לסימן קסח סעי ו'. ד"ה אע"פ שהוא קובע. ועי' תשובתו של הגר"מ פיינשטיין בענין זה: אגרות משה חלק ג' סימן לב.

⁵⁹ ע"י בלבדוש, אורח חיים קפ"ד ו

⁶⁰ ע"י תשובתו המקיפה של הגר"ע יוסף בענין זה, בשו"ת יביע אומר, חלק ה', אורח חיים סימן כא.

⁶¹ משנ"ב קס"ח ס"ק כג. וכעין זה מפורש כבר בדברי ראשונים, כגון בספר כלבו סימן כ"ד, בד"ה וכתבו הגאונים, בשם ר"י הזקן, שאין הקביעות מועיל בכל דבר, אלא דברים שהן ראויין להיות מזון...".

⁶² שיטתו המחודשת של השל"ה שעל פשטיות מולאות בכשר ודגים וגבינה וירקות, מברכים המוציא כי הם מאכלים המלפתים את הפת ולכן יש לראות פשטיות אלו כפת עם לפתן (מעין כריך של זמננו). וכאשר המילוי הוא בפירות מתוקים, אין לראותם כפת ובכך בטלו מתורת לחם גמור. אף שאפשר שאם יקבע עליהם סעודתו תהיה ברכתם המוציא. (של"ה שער האותיות, אות הקו"ף, קדושת האכילה, ב', אות רנט - רסא).

ליה כמשתנה ממינו ... שכשקובע לו סעודה עשאו כפת דעלמא שאוכלין ממנה הרבה כדי שביעה".⁶³ לשיטתו של הרשב"א, קביעת הסעודה אכן משנה את "מינו" של "פת הבאה בכיסנין". מכיון שמתברר שיש עוד תנאי בהגדרת פת, והוא – שקובעים עליה סעודה. זו הגדרה שונה מכל הקודמות, מכיון שאינה מתייחסת למצב האובייקטיבי של ה"חפצא" – הפת, אלא ל"גברא" הסועד, שבדרך אכילתו מגדיר אותה ככזאת.

נקודת הבחינה להגדרה זו מצויה בדברי מר בר רב אשי, שבעקבות ההלכה שמברכים המוציא על כובא דארעא כשקבעו עליו סעודה, הוסיף ואמר שיוצאים בו ידי חובה בפסח. משמע, שנחשב בכך ללחם לכל דבר. לא רק הברכה משתנה, אלא המהות של המאכל נתפסת אחרת. כלשוננו של הראב"ה "כיון דעל ידי קביעות נקרא לחם, נפיק בה נמי בפסח".⁶⁴ אלא שיש לדון בשאלה, האם כוונת מר בר רב אשי שיוצאים ידי חובה בכובא דארעא בפסח בכל מקרה, או רק אם קבע עליו סעודה?

המנחת חינוך חידד את הספק כדרכו בדרגה נוספת: הוא הציע שתי גישות להסבר מדוע הכובא דארעא נחשב למצה שיוצאים בה ידי חובה בפסח. הגישה האחת, התואמת את דברי הגאונים והמשנה-ברורה, מניחה העובדה שניתן לברך עליו המוציא בעת קביעת סעודה, מעידה על כך שהוא לחם במהותו, תמיד, ולכן גם אם לא קבע עליו סעודה הוא לחם לענין מצות מצה. אלא שלברכת המוציא נדרשת מעלה נוספת, שהוא נאכל כסעודה ולא בדרך ארעי. הגישה האחרת, תואמת את הסברנו בדעת הרשב"א, שבאמת יש הבדל מהותי אם קבע עליו סעודה או לא. ואם לא קבע סעודה עליו כלל אינו נחשב ללחם. ואף לא היו אמורים לצאת בו ידי חובת מצה בפסח. ובכל זאת, יוצאים בו ידי חובת מצה בפסח, מסיבה אחרת: האכילה למצות מצה היא היא שקובעתו כסעודה ומחשיבתו ללחם!⁶⁵ הוא מקבל את הגישה הראשונה, ומסביר, שבעצם פת הבאה בכיסנין היא לחם לכל דבר מדאורייתא, ורק לענין ברכת המוציא, חכמים שקבעו את הברכה היו רשאים להחליט שדבר שאין קובעים עליו סעודה אין מברכים עליו. וכן לענין ברכת המזון, מכיון שאין קובעים עליו סעודה אינו נחשב ל"ושבעת". אף על פי שהוא פת גמורה.⁶⁶

⁶³ ברכות לח ב, ד"ה כיון דשקלת. ועי' בר"ן לחולין קו א' שכתב בשם הירושלמי, שכשקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין "פת גמור הוא" ומחייב בנטילת ידיים. בשטמ"ק ברכות מא ע"ב ד"ה ופירות, כתב על פת הבאה בכיסנין: "נמצא פת זו פעמים תורת פת עליה לגמרי ופעמים תורת פירות..."

⁶⁴ חלק א', ברכות סימן קד. ועי' גם באור זרוע ח"א סימן קמח שכתב בשם ר"ח, "דלענין שוויא נהמא אי קבע סעודתיה עליה בתחלה מברך המוציא ולבסוף שלש ברכות ויוצא בה ידי חובתו בפסח..."

⁶⁵ לשיטה זו, אם אכל בליל א' דסוכות פת הבאה בכיסנין בשעור כזית יצא ידי חובה גם אם לא התכוון לקבוע סעודה, כי המצוה של ישיבה ואכילה בסוכה קובעת. אבל ידי חובת סעודות היום לא יצא אלא אם כן אכל פת שברכתה המוציא, מכיון שאין מצוה שקובעת, צריך קביעות סעודה.

⁶⁶ מנחת חינוך, מצוה י' בד"ה והנה דקדק הרב המחבר. ועי' גם בשו"ת אגרות משה, אורח חיים חלק ב' סימן נד, שכתב כעין זה, שדבר שברכתו המוציא כשקובעים עליו סעודה, "בעצם הרי הוא בשם לחם ופת כיון דמועיל קביעות סעודה עליה, ורק משום שליכא עליו חשיבות כל כך לא קבעו עליו ברכת המוציא שהוא כיתרון על ענין המזונות שיש בו... דאף שיש בו גם יתרון קצת שהוא בשם לחם ופת, לא חשיב כל כך לקבוע על יתרון זה ברכת המוציא כיון שבסתמא אין קובעין עליו סעודה, שלא כעל לחם ופת גמור".